

Роль часової перспективи студентів молодших курсів у самоактуалізації особистості

Досліджено часову перспективу студентів перших і других курсів гуманітарного спрямування. Виявлено, що переважає орієнтація на гедоністичне теперішнє і позитивне минуле. Встановлено, що самоактуалізація пов'язана із зменшенням часової орієнтації на власне минуле. Студенти з більше вираженими рисами самоактуалізованої особистості схильні до переживання теперішнього гедоністичного, а з менше вираженими – до переживання свого негативного минулого.

Ключові слова: часова перспектива, самоактуалізація, студенти.

Исследовано временную перспективу студентов первого и второго курсов гуманитарного направления. Обнаружено, что преобладает ориентация на гедонистическое настоящее и позитивное прошлое. Установлено, что самоактуализация связана с уменьшением временной ориентации на собственное прошлое. Студенты с более выраженными свойствами самоактуализированной личности склонны к переживанию гедонистического настоящего, а с менее выраженными – к переживанию своего негативного прошлого.

Ключевые слова: временная перспектива, самоактуализация, студенты.

Постановка проблеми. Термін “часова перспектива” був введений у науковий обіг Л. Франком (1939), який визначив її як існуючу в даний момент сукупність уявлень індивіда про своє психологічне минуле і майбутнє. Подальший розвиток поняття часової перспективи отримало у працях К. Левіна і Ж. Нюттена, які розглядали його в рамках теорії поля і теорії мотивації відповідно [1; 4].

У сучасних дослідженнях значна увага вчених приділяється проблемі впливу часової перспективи на ефективність діяльності та суб'єктивне благополуччя людини (Є. Осін, І. Бонівел, Ф. Зімбардо) [5; 6]. Вивчені зв'язки часової перспективи з соціальною ситуацією життя індивіда, його актуальною поведінкою, психологічним здоров'ям, рівнем розвитку і відчуттям особистого щастя [3; 5]. Неоднозначним залишається розуміння ролі часової компетентності у самоактуалізації та самореалізації людини, яку декларують окремі психотерапевтичні школи гуманістичного спрямування [2; 4] і яка виявлена в емпіричних дослідженнях цього питання (Ж. Нюттен).

Зазначене вище зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою статті є виявити роль часової перспективи студентів молодших курсів гуманітарного спрямування в самоактуалізації їхньої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з К. Левіним, часова перспектива включає такі параметри: реальне/ірреальне, психологічне минуле і психологічне майбутнє. В ході розвитку індивіда відбувається розширення його часової перспективи і збільшується диференціація шарів реального та ірреального. Як свідчать дослідження К. Левіна, А. Лебланка, І. Лангмейера, З. Матейчека, А. Прихожан і Н. Толстих [1; 4], звуження часової перспективи характеризує примітивність поведінки.

Ж. Нюттен у психологічному часі особистості, крім часової перспективи, виділяє також часову установку – більш чи менш позитивне або негативне відношення суб'єкта до свого минулого, теперішнього і майбутнього, і часову орієнтацію – домінуючу направленість поведінки на об'єкти і події минулого, теперішнього або майбутнього. Позитивна або негативна установка на майбутнє може впливати на суб'єктивну цінність передбачуваного мотиваційного об'єкта та змінювати рівень мотивації суб'єкта по відношенню до нього [4]. К. Муздибаєв, досліджуючи переживання часу в період криз, виявив, що нестабільна економічна ситуація впливає на часову установку, зміщуючи її в негативний бік [3].

Багато дослідників не розмежовують поняття часової перспективи, часової установки і часової орієнтації. Так, Ф. Зімбардо розглядає часову перспективу як несвідомий процес, за допомогою якого неперервні потоки особистого і соціального досвіду відносяться до часових категорій, або як часові рамки, що допомагають впорядковувати, зв'язувати і надавати значення цим моментам. Згідно з Ф. Зімбардо, часова перспектива і часова орієнтація відображають особисту тенденцію того, яким чином суб'єктивне відношення до минулого, теперішнього і майбутнього впливає на поведінку [6].

Дослідження часової перспективи показують, що фокусування на майбутньому сприяє академічному успіху: екстенсивна часова перспектива дозволяє індивіду краще бачити інструментальні взаємозв'язки між поведінкою в теперішньому і віддаленими цілями в майбутньому. Є. Осін та І. Бонівел відзначають, що згадування позитивного минулого посилює переживання особистого щастя. Але якщо деяка часова перспектива починає домінувати в індивідуальному уявленні, вона може стати деструктивною. У зв'язку з цим Ф. Зімбардо з авторами вводять поняття збалансованої часової

перспективи, що характеризується пластичністю і змінюється залежно від характеру ситуації та індивідуальних потреб і цінностей [5].

Отже, параметри часової перспективи тісно пов'язані з соціальною ситуацією життя індивіда, його актуальною поведінкою, психологічним здоров'ям, рівнем розвитку особистості та почуттям особистого щастя. Це зумовлює актуальність дослідження часової перспективи у зв'язку з самоактуалізацією.

Автор теорії самоактуалізації А. Маслоу розпочинав свої дослідження в рамках проблем психічного здоров'я. У співпраці з Е.Раскіном і Д. Фрідманом на основі клінічного принципу він здійснював відбір відносно здорових студентів коледжу. Негативним критерієм включення студентів у вибірку була відсутність неврозів, психопатичних особливостей особистості, психозів або виражених схильностей до них. Позитивним критерієм для відбору була наявність ознаки самоактуалізації, яка в загальному визначалась як повне використання своїх талантів і здібностей, свого особистісного потенціалу [2].

Серед основних параметрів самоактуалізації А. Маслоу виділив сприйняття реальності, яке дозволяє індивіду розумно і логічно розмірковувати, робити правильні висновки і в цілому підвищує ефективність процесу пізнання. Спотворення сприйняття реальності пов'язане з невротами, які через бажання, упередженість або страх викривлюють здатність індивіда адекватно опрацювати сприйняту інформацію. Така здатність до адекватного сприйняття реальності чи її спотворення впливає не лише на актуальну поведінку і стан індивіда, але і на його сприйняття подій власного життя, власної часової перспективи.

До характеристик особистості, що самоактуалізується, традиційно відносять її часову компетентність: здатність жити теперішнім, переживати актуальний момент свого життя у всій його повноті, а не просто як фатальний наслідок минулого чи підготовку до майбутнього "справжнього життя". Окремі психотерапевтичні школи акцентують увагу на тому, що життя, повністю заглиблене в теперішнє і позбавлене будь-якої часової перспективи, є більш ефективним. Індивід, свідомість якого повністю захоплена минулими чи майбутніми подіями, не може скористатися актуальною життєвою ситуацією і реалізувати себе [4].

На противагу такому трактуванню часової компетентності Ж. Нюттен визначає її як ступінь часової інтеграції, що включає в себе усвідомлення інструментальних зв'язків між подіями теперішнього, минулого і майбутнього. Він відзначає, що для нормальної, активної

людини минуле чи майбутнє не є втечею від реальності теперішнього. Зокрема майбутнє, яке є світом цільових об'єктів, що направляють і координують діяльність індивіда в теперішньому. Навпаки, відсутність будь-якої перспективи майбутнього – характерна ознака людини, що цікавиться тільки миттєвим задоволенням своїх фізіологічних потреб [4].

Неузгодженість трактувань поняття часової компетентності зумовлює актуальність дослідження часової перспективи у зв'язку з самоактуалізацією, що дає можливість зіставити часову компетентність у трактуванні Ж. Нюттена з такою, що акцентує увагу на здатності жити теперішнім.

Методологічна основа дослідження. У дослідженні взяли участь 80 осіб (70 дівчат і 10 хлопців) віком від 16 до 22 років (середній вік 17,9, стандартне відхилення 0,99). Респонденти – студенти 1–2 курсів (44 студенти першого курсу і 36 студентів другого курсу) психологічного відділення філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Для дослідження були використані наступні методики: опитувальник часової перспективи Ф. Зімбардо (ЗТPI), методика самооцінки емоційних станів А. Уесмана і Д. Рікса, тест самоактуалізації особистості у модифікації Л. Гозмана і М. Кроза.

Опитувальник часової перспективи Ф. Зімбардо (ЗТPI) призначений для діагностики часових орієнтацій особистості. Методика розроблена А. Гонзалесом і Ф. Зімбардо. В їхньому дослідженні, виконаному на 12 000 респондентів, було виділено п'ять шкал часових орієнтацій. Дві шкали стосуються минулого: негативного минулого, де минуле бачиться, в основному, неприємним і викликає відразу, і позитивного минулого, де минулий досвід і час бачаться приємними, "через рожеві окуляри" і з ноткою ностальгії. Дві шкали стосуються теперішнього. Це – гедоністичне теперішнє, коли воно бачиться повним задоволенням, і цінується насолода моментом без жалю про подальші наслідки поведінки, і фаталістичне теперішнє: індивіди з такою часовою орієнтацією вірять в долю, впевнені, що не можуть впливати ні на теперішні, ні на майбутні події свого життя. П'ята шкала – це орієнтація на майбутнє, що характеризується наявністю цілей, планів і направленістю поведінки на реалізацію цих планів і цілей.

Опитувальник містить 56 тверджень, кожне з яких треба оцінити за п'ятибальною шкалою, наскільки воно характерне по відношенню до досліджуваного. Показник для кожної шкали відповідає середньому арифметичному суми балів усіх пунктів цієї шкали.

Методика самооцінки емоційних станів А. Уесмана і Д. Рікса призначена для дослідження актуального емоційного стану людини. Досліджуваному пропонується чотири групи тверджень, по десять у групі. З кожної групи тверджень треба вибрати одне, яке найбільше відповідає його актуальному емоційному стану. Твердження, що описують емоційні стани, впорядковані від найбільш негативного його вираження до найбільш позитивного. Відповідно вони описують наступні чотири емоційні континууми: “спокій – тривога”, “енергійність – втома”, “піднесеність – пригніченість”, “впевненість у собі – безпорадність”. Порядковий номер твердження, який вибирає досліджуваний для опису свого актуального емоційного стану, відповідає показнику для кожної шкали.

Тест самоактуалізації особистості Л. Гозмана і М. Кроза вимірює глобальні характеристики самоактуалізації – підтримку та орієнтацію у часі, а також окремі аспекти самоактуалізації, які об'єднуються у блоки цінностей (ціннісні орієнтації і гнучкість поведінки), почуттів (сенситивність до себе і спонтанність), самосприйняття (самоповага і самоприйняття), концепції людини (уявлення про природу людини і синергія), міжособистісної чутливості (прийняття агресії і контактність) і ставлення до пізнання (пізнавальні потреби і креативність).

Результати емпіричного дослідження. Розглянемо середні показники шкал часової орієнтації методики часової перспективи Ф. Зімбардо (рис. 1). Порівнявши вираження часових орієнтацій за однофакторним дисперсійним аналізом Шеффе при $p < 0,05$, ми виявили, що в студентів молодших курсів гуманітарного спрямування домінує часова орієнтація на гедоністичне теперішнє ($M=3,720$) і позитивне минуле ($M=3,642$), між якими не встановлено відмінностей. Найменше студенти орієнтовані на фаталістичне теперішнє ($M=2,821$) і негативне минуле ($M=2,873$). Середню позицію у студентських часових орієнтаціях посідає їхня спрямованість на майбутнє ($M=3,291$). Між орієнтацією на теперішнє гедоністичне і фаталістичне ($p=0,000$), минуле позитивне і негативне є статистично достовірною різниця ($p=0,000$): студенти більше орієнтовані на теперішнє гедоністичне і позитивне минуле. Стосовно відмінностей між орієнтаціями на майбутнє і негативне минуле ми встановили більшу спрямованість на майбутнє ($p=0,003$).

Для подальшого опрацювання емпіричних даних застосовувався кореляційний аналіз (r -Пірсона) при $p < 0,05$ і факторний аналіз ($>0,500$).

У результаті проведеного кореляційного аналізу були встановлені прямі кореляційні зв'язки між шкалою теперішнє гедоністичне і такими шкалами методики самоактуалізації, як підтримка,

ціннісні орієнтації, сенситивність, спонтанність, самоповага, самоприйняття, прийняття агресії, креативність, а також наступними шкалами методики самооцінки актуальних емоційних станів: енергійність, піднесеність, впевненість. Обернені кореляції виявлені з віком і курсом (табл. 1).

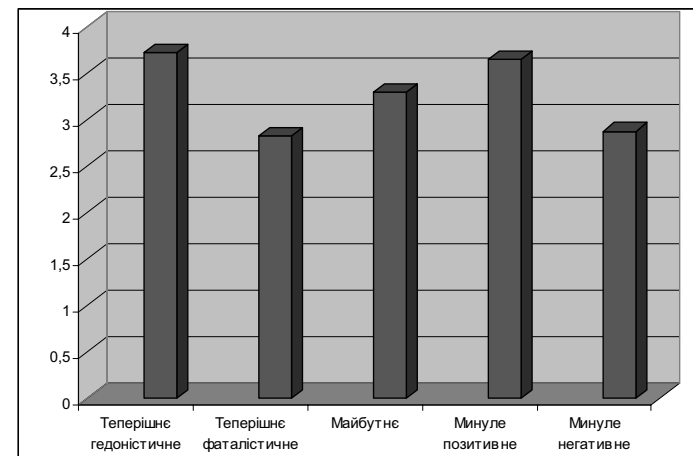

Рис. 1. Середні показники шкал часової орієнтації (методика Ф. Зімбардо)

Таблиця 1
Кореляційні зв'язки для шкали “Теперішнє гедоністичне”

№	Шкали	$r, p < 0,05$
1.	Підтримка	0,38
2.	Ціннісні орієнтації	0,23
3.	Сенситивність	0,38
4.	Спонтанність	0,45
5.	Самоповага	0,26
6.	Самоприйняття	0,23
7.	Прийняття агресії	0,44
8.	Креативність	0,33
9.	Енергійність – втома	0,24
10.	Піднесеність – пригніченість	0,31
11.	Впевненість – безпорадність	0,34
12.	Вік	-0,36
13.	Курс	-0,29

Шкала теперішнє фаталістичне обернено корелює зі шкалами самоповаги ($r=-0,29, p < 0,05$) і піднесеності ($r=-0,29, p < 0,05$), а

також зі статтю ($r=-0,24, p<0,05$). Встановлені зворотні кореляційні зв'язки між шкалою, яка пов'язана з орієнтацією на майбутнє, і шкалами гнучкості поведінки, прийняття агресії, контактності, креативності та статі. Також встановлений прямий кореляційний зв'язок з курсом навчання студентів (табл. 2).

Таблиця 2
Кореляційні зв'язки для шкали “Майбутнє”

№	Шкали	$r, p < 0,05$
1.	Гнучкість поведінки	-0,25
2.	Прийняття агресії	-0,28
3.	Контактність	-0,25
4.	Креативність	-0,35
5.	Стать	-0,23
6.	Курс	0,29

Шкала минуле позитивне обернено корелює зі шкалою контактності ($r=-0,27, p<0,05$). Шкала минуле негативне має зворотній зв'язок з такими шкалами методики самоактуалізації, як підтримка, компетентність у часі, ціннісні орієнтації, гнучкість поведінки, спонтанність, самоповага, самоприйняття, пізнавальні потреби і креативність, а також такими шкалами методики самооцінки актуальних емоційних станів, як спокій і піднесеність (табл. 3).

Таблиця 3
Кореляційні зв'язки для шкали “Минуле негативне”

№	Шкали	$r, p < 0,05$
1.	Підтримка	-0,50
2.	Компетентність у часі	-0,51
3.	Ціннісні орієнтації	-0,35
4.	Гнучкість поведінки	-0,41
5.	Спонтанність	-0,28
6.	Самоповага	-0,57
7.	Самоприйняття	-0,46
8.	Пізнавальні потреби	-0,30
9.	Креативність	-0,26
10.	Спокій – тривога	-0,39
11.	Піднесеність – пригніченість	-0,26

Шкала компетентність у часі методики самоактуалізації прямо корелює зі шкалою спокій методики самооцінки актуальних емоційних станів ($r=0,23, p<0,05$).

Отже, до переживання теперішнього гедоністичного більше схильні студенти, які є незалежні у своїх вчинках, краще виокремлю-

ють свої цінності, добре усвідомлюють свої потреби, вміють спонтанно виражати почуття, більше цінують і приймають себе незалежно від самооцінки своїх позитивних і негативних якостей. Студенти, орієнтовані на задоволення у теперішньому, краще приймають своє роздратування, гнів і агресивність як природні прояви людської природи, і характеризуються більш вираженою творчою спрямованістю. Для них характерні вищі показники енергійності, піднесеності і впевненості. Таке цінування насолоди моментом більше притаманне молодшим студентам, за віком і за курсом.

Для студентів, які переживають теперішнє як фаталістичне, притаманний нижчий рівень самоповаги і більше почуття пригніченості. До такої часової орієнтації, що відображає відсутність віри у можливість впливу на власне теперішнє і майбутнє, більше схильні дівчата, ніж хлопці.

Результати кореляційного аналізу показують, що розширення перспективи майбутнього спостерігається у тих студентів, які є твердішими і більш принциповими у реалізації власних цінностей і встановленні міжособистісних контактів. Вони краще формують цілі і плани, спрямовуючи свою поведінку на їхню реалізацію. Така орієнтація на майбутнє більше притаманна студентам другого курсу, причому майбутнє більшу роль має для дівчат.

Своє минуле як негативне сприймають ті студенти, які є залежними у своїх вчинках, гірше виокремлюють цінності самоактуалізованої особистості, є менш гнучкими і спонтанними, мають нижчий рівень самоповаги і самоприйняття, нижчий рівень пізнавальних потреб і креативності.

Було також виявлено, що студенти, які є спокійні і менше значення надають своєму негативному минулому, схильні до більшої компетентності у часі. Це означає, що вони більше здатні жити “тут і тепер”, тобто переживати даний момент свого життя у всій його повноті, а не просто як фатальний наслідок минулого або підготовку до майбутнього справжнього життя.

Для дослідження факторної структури отриманих результатів та вагомості окремих показників був застосований факторний аналіз. Процедура проведена за методом головних компонент з варімакс-обертанням. За методом “Кам'янистого насипу” ми виявили шість латентних факторів, які пояснюють 64,94% розподілу емпіричних даних дослідження. Решта дисперсій зумовлена випадковими впливами, які у нашій факторній моделі не розглядаються.

Фактор “Самоактуалізація у міжособистісній і почуттєвій сфері” (фактор 1) сформований такими шкалами методики самоактуалізації особистості: підтримка (0,684), сенситивність (0,841), спонтанність

(0,647), самоприйняття (0,509), прийняття агресії (0,752), контактність (0,509). Ця шкала описує 14,48% дисперсії. Фактор “Позитивний емоційний стан” (фактор 2) включив усі шкали методики актуального емоційного стану людини, а саме спокій (0,571), енергійність (0,730), піднесеність (0,813) і впевненість у собі (0,535) і пояснює 11,13% дисперсії. Фактор “Звуження часової перспективи” (фактор 3; 9,12% дисперсії) охопив показники гедоністичного теперішнього (0,659), орієнтації на майбутнє (-0,582), вік студентів (-0,677) і курс навчання (-0,759). Фактор “Концепція людини” (фактор 4) охопив дві шкали самоактуалізації особистості: уявлення про природу людини (0,801) і синергія (0,859); фактор “Позитивне ставлення до пізнання” (фактор 5) – такі шкали самоактуалізації, як пізнавальні потреби (0,522) і креативність (0,600), а також часову орієнтацію особистості на позитивне минуле (-0,739). Ці фактори описують 8,13% та 7,04% від загальної дисперсії емпіричних даних відповідно. Останній фактор “Самоакцептація” (фактор 6) інтегрував низку шкал самоактуалізації, зокрема підтримку (0,602), орієнтація у часі (0,674), гнучкість поведінки (0,668), самоповага (0,640), самоприйняття (0,604), і часову орієнтацію особистості на негативне минуле (-0,758) (15,04% дисперсії).

Структура і просторове співвідношення факторів 5 і 6 показали, що при їхньому зростанні збільшується креативність студентів. При зростанні факторів 1 і 3 зростає орієнтація студентів на гедоністичне теперішнє. Перетин факторів 1 і 6 у факторному полі свідчить про те, що ріст цих факторів пов’язаний з більшим вираженням таких рис самоактуалізованої особистості, як підтримка, самоприйняття і самоповага.

На основі факторного аналізу опишемо особливості часової перспективи студентів молодших курсів гуманітарного спрямування та роль, яку у цьому відіграють риси самоактуалізованої особистості. Студенти, особливо першокурсники, сприймають життя як таке, що має приносити їм задоволення і не відчують жалю про наслідки своєї поведінки. Така часова перспектива тісно пов’язана із слабкою орієнтацією на майбутнє: вони ще не будують плани на майбутнє і в них немає чітко окреслених цілей у житті. Разом з тим студенти молодших курсів мало звертаються до свого минулого досвіду. Зменшення ролі позитивного минулого частіше спостерігається в тих, хто має сформовані пізнавальні потреби, тобто прагне здобувати знання про навколишній світ і має творчу спрямованість особистості. Студенти, які не бачать своє минуле як низку неприємних подій, демонструють більшу самоакцептацію і самоповагу, гнучко реагують

на зміну ситуації і більш схильні жити у теперішньому часі, переживаючи кожний момент свого життя у його повноті. Їх характеризує також внутрішня незалежність та інтернальний локус контролю.

Звертає на себе увагу той факт, що часова перспектива студентів пов’язана з їхньою креативністю. Креативність зростатиме, якщо, з одного боку, збільшуватиметься їхнє позитивне ставлення до пізнання при зменшенні ролі позитивного минулого, а з другого – покращуватиметься самосприймання, розвиватимуться глобальні характеристики самоактуалізації і гнучкість поведінки при зменшенні ролі негативного минулого.

Нами виявлено, що ті студенти, які самоактуалізовані у міжособистісній і почуттєвій сферах і які мають звужену часову перспективу, не задумуються про найближче майбутнє, мають схильність жити лише сьогоднішнім днем.

Висновки. Студенти молодших курсів гуманітарного спрямування, у першу чергу, орієнтовані на гедоністичне теперішнє і позитивне минуле, у другу – на майбутнє і в останню чергу – на фаталістичне теперішнє і негативне минуле. При зростанні спрямованості на гедоністичне теперішнє орієнтація на майбутнє звужується. До переживання гедоністичного теперішнього більше схильні студенти з вираженими рисами самоактуалізованої особистості. Для студентів, які переживають теперішнє як фаталістичне, притаманний нижчий рівень самоповаги і більше почуття пригніченості.

Слабке вираження характеристик самоактуалізованої особистості є перешкодою на шляху до переоцінки студентами власного минулого і вироблення адекватного відношення до нього. Це зумовлює тривожність і пригніченість.

У студентів, які задовольняють свої пізнавальні потреби на молодших курсах, зменшується орієнтація на їхнє позитивне минуле. Прийняття власного “Я”, гнучкість у реалізації власних цінностей, переживання цілісності свого життя і відповідальності за нього характеризуватимуть тих юнаків і дівчат, які не акцентують увагу на негативних подіях свого минулого. Отож, студентська самоактуалізація, насамперед у сфері самоакцептації, пізнання і ціннісних орієнтацій, пов’язана із зменшенням часової орієнтації на власне минуле.

Список використаних джерел

1. Левин К. Динамическая психология: Избранные труды. – М.: Смысл, 2001. – 572 с.

2. Маслоу А. Мотивация и личность. – СПб.: Питер, 2009. – 352 с.
3. Муздыбаев К. Переживание времени в период кризисов // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21. – № 4. – С. 5-21.
4. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего. – М.: Смысл, 2004. – 608 с.
5. Boniwell I., Zimbardo P. Balancing Time Perspective in Pursuit of Optimal Functioning. / P. Linley, S. Joseph. Positive psychology in practice. – New Jersey: John Wiley & Sons, 2004. – P. 165-178.
6. Zimbardo P.G., Boyd J.N. Putting Time in Perspective: A Valid, Reliable Individual-Differences Metric // Journal of Personality and Social Psychology. – 1999. – Vol. 77. – No. 6. – P. 1271-1288.

Time perspective of the first and second course students of the humanities has been studied. It was established that present hedonistic and past positive orientations are prevalent. It was found that self-actualization is connected with the decrease of past time orientation. Students with developed features of self-actualization are focused on present hedonistic, and those with lower level of self-actualization features have developed past negative orientation.

Keywords: time perspective, self-actualization, students.

Отримано: 24.02.2010

УДК 159.93 : 336.74.009

М.В. Сімків

Тип ставлення до оточуючих як чинник монетарних установок

У статті представлено дослідження взаємозв'язку ставлення до грошей та психологічних особливостей особистості. Досліджено вплив суб'єктивного контролю та типу міжособистісних взаємовідносин на ставлення досліджуваних до грошей. Виявлено залежність між інтернальністю в різних сферах діяльності та грошовими установками, а також виявлений взаємозв'язок між монетарними установками та такими типами ставлення до оточуючих, як агресивний, егоїстичний, підозрілий та авторитарний.

Ключові слова: ставлення до грошей, грошові установки, суб'єктивний контроль, міжособистісна взаємодія.

В статтю представлено дослідження взаємозв'язку ставлення до грошей та психологічних особливостей особистості. Досліджено вплив суб'єктивного контролю та типу міжособистісних взаємовідносин на ставлення досліджуваних до грошей. Виявлено залежність між інтернальністю в різних сферах діяльності та грошовими установками, а також виявлено взаємозв'язок між монетарними установками та такими типами ставлення до оточуючих, як агресивний, егоїстичний, підозрілий та авторитарний.

Ключевые слова: отношение к деньгам, денежные установки, субъективный контроль, межличностное взаимодействие.

Постановка проблеми. Гроші є невід'ємним атрибутом в житті кожної людини. В першу чергу вони є економічним явищем, як засіб обігу, проте гроші також наділені соціальними і психологічними ознаками. Ставлення до грошей є одним з феноменів взаємодії людини і грошей. Воно формується в процесі життєдіяльності та при безпосередньому контакті з ними. На думку О. Дейнеки, ставлення до грошей є компонентом економічної свідомості, а отже, і свідомості людини загалом [1].

Цей феномен широко досліджується у Європі та в Сполучених Штатах Америки. Існує неоднозначність у розумінні цього поняття. Українські та російські дослідники розглядають поняття ставлення до грошей як компонент загальної концепції ставлення особистості до навколишньої дійсності на думку В.О.Мясищова [1, 2, 4], а західноєвропейські та американські вчені досліджують це явище виключно в якості соціальної грошової установки [6].

Результати проведених досліджень свідчать про залежність між монетарними установками та такими психологічними характеристиками, як локалізація контролю, особистісна зрілість, самоактуалізація та ін. Науковці (Т.Танг, А.Фернем та ін.) стверджують, що існує статеві і вікова відмінність у ставленні до грошей та грошовою поведінкою. Оскільки зараз в Україні відбуваються стрімкі зміни в економіці, що веде за собою зміну економічної свідомості людей, відповідно це потребує широкого кола досліджень в цій галузі. Проте, таких досліджень наразі недостатньо.

У статті описані результати дослідження, в якому ставлення до грошей досліджується з позиції грошової установки.

Метою нашого дослідження є виявити взаємозалежність між типом ставлення до оточуючих і ставленням людей до грошей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням поняття ставлення до грошей як грошової установки займаються багато